

Z literárního života

BÁSNÍK A DĚJINY

Ladislav Radimský

Podle mnohých – a je jich velická většina – žijeme v historické době. Vždyť dějinné události dopadaly a dopadají na nás svou neúprosnou logikou, svou nevyhnutelnou osudovostí, svou tvrdou nutností. Železné kroky dějin – tak nějak se to denně píše a tiskne – jdou přes nás a kola věčnosti se točí, unášejíce nás s sebou. Dnes se naděje uskutečňují a staré touhy a sny můžeme vzít do ruky. Jen pro neinformované a nemyslicí jsou dnešní události překvapující: ostatním jsou samozřejmé, poněvadž chtěné, vytoužené, vyprošené a vymodlené. Zdá se, že prožíváme naplněné časy a většina, nazývající naši dobu historickou, chce tím jen říci, že dnešek konečně si uráčil odpovídat na otázky dávno položené. A pak – zda v dějinné době nežijí dějinní lidé?

Jsou však i tací – a je jich zatím málo – kteří se nebudou báti klást otázky nové. Kterým nadšená radost z vítězství nepřekáží v dálce cítiti možnost příchodu nových porodních bolestí. Kteří vědí, že každé vítězství je jen začátkem nových bojů. Kteří se ptají, zda není doba historicky velická jen proto, že lidé v ní žijící jsou před dějinami malí. Že jen žnou, aniž zasévali. Že jen slaví obžínky, zapomínajíce, že země se hned musí orat. A čím hlouběji, tím lépe.

Před našima očima se na nebi uskutečňují mnohé úkazy – zatmění Slunce, určité konstelace hvězd atd. – úkazy dávno předpověděné, s určitostí očekávané a nutné. Můžeme snad je nazývat dějinnými událostmi? Sotva! Nejsou to události historické, a to právě proto, že jsou nutné, že jsou přesně vypočítané, že poslouchají zákon příčinnosti. A tu se ona malá menšina přemýšlejících táže, zda do dějin opravdu nepatří jen zkušenosti a zjevy nečekané, náhodné a zázračné. Zda možno nazývat historickou dobu, v níž se události i lidé chovají jako mechanické stroje, jako příro-

dniny, jako kamení nebo neživé hvězdy, poslouchající zákonů ať již přírodních nebo sociologických. Nebude spíše dějepisec státi před takovou dobou bezradně? Což není právě jeho úkolem, aby našel kauzalitu tam, kde na první pohled není? Je možno býti dějepiscem matematických rovnic a sylogismů?

A tu si dějepisec maně vzpomíná na nejstarší dějiny lidstva. A počne těžce nahmatávati okamžik, kdy historie lidstva se rodila. A vidí, že se nerodila ještě tehdy, kdy kmenové a národové – nebo lépe stáda a zástupy lidských živočichů – se přesunovali z místa na místo, poslouchající přírodních podmínek, například vysýchání bažin, požárů lesů atd. Dějiny spíše počaly až tehdy, kdy se kmenové a národy poprvé opřeli přírodním podmínkám, kdy vypověděli boj osudovým silám, kdy se začali svobodně, tj. nekauzálně rozhodovat táhnouti tam nebo onam. Osoby – a byly to první opravdu historické osoby – byly tehdy spíše jen symboly a představiteli osudů a bojů celých kmenů a národů. Profesor Hrozný ve svých Nejstarších dějinách Přední Asie a Indie mluví o sumerském národním hrdinovi Gilgamešovi jako o personifikaci sumerského národa, který tímto hrdinou teprve vstoupil do dějin. A je zajímavé a poučné, že o něm mluví jako o bojovníku a básníku. Jako o básníku, pravím, to je jako o člověku, který se vydává na pouť za nesmrtelností, tedy za něčím báječným, zázračným, za něčím, co odporuje příčinnosti a přírodním zákonům. Spojení hrdinství a básnictví je vskutku typické pro dobu počínajícího historismu. Dějiny vždy začínají revolucí a vzpourou proti současnému řádu, vzpourou proti bohům nebo Bohu – viz i vzpuru Adama a Evy jako začátek dějin židovského národa – a bojem proti osudovým silám přírodním. Umělec a básník proto stojí na počátku dějin – jako tam stojí Prometheus, uchvacující bohům oheň a toužící státi se pánem přírodních sil. Dějiny, pochopíme-li je dobře, jsou tedy v své podstatě dějinami umění, neboť umění není než vzpourou a bojem proti hmotě a času, proti zvanutí, proti zapomenutí a proti smrti. Dějiny lidstva jsou svou pravou povahou dějinami boje o nesmrtelnost. Tak pojímal i naše dějiny Palacký, který v Bratrství viděl jejich nejcennější květ, tak je pojímal Masaryk, který napsal, že „naše úsilí politické je pokračováním reformace“ a který v Janu Husovi cituje Kollára, podle něhož je reformace „utěšený slovan-
ský dar“. A věřím, že přijdou doby, kdy velicí mužové budoucnosti i naši dnešní revoluci budou především hodnotiti podle toho, jak dalece bude obrozením ducha a srdce.

A tak se zdá, že je chybou pokládati dějiny umění za pouhou část dějin všeobecných. Naopak: i dějiny politické nutno zahrnouti do dějin umě-

ní. Do dějin vzpoury proti přírodním silám, do dějin výbojů za dosažení Nedosažitelného, do dějin pouti za zmocnění se ohně olympských bohů.

Básník, který se vzdá výbojů a své pouti za nesmrtelností, který se dá ukolébatí dosaženým částečným vítězstvím, básník, který je spokojen, přestává tvořit dějiny. A oněch několik přemýšlejících s bolestí vidí, že mnoho básníků dnes zestárlo, že se unavilo zvilostí a tvrdostí přestálého boje, že jsou dokonce spokojeni, že přestali být básníky. Že doba tím přestává být historická. Že naše zábavy, náš oblek, naše jídlo, celý náš způsob života je jediným kultem malosti. Že se už neumíme ani smát, ani plakat. Že již umělci se vzdávají svého úkolu přetvořit svět. Že se stávají jen „laudatores temporis praesentis“. Že krátce rezignují tvořit svobodně a podle pravdy. Že už se nechtějí vystavovat ránám posměchu a neporozumění – tak jak to bylo vždycky jejich krásným zvykem a jejich největší ctí. A není stud nad každým patosem, opovrhování vši monumentalitou, zrutinování lidskosti – a o všech těchto zjevech by se daly napsat knihy – především jen znakem kapitulace člověka před Osudem a zavřením nebo alespoň přivřením knihy dějin? Ano, dnes je jistě doba nejkrásnějších a nejvytouženějších žní: bylo by však zruďností, kdyby doba žní se stala dobou lenosti.

Dnešní doba příliš zapomíná na čas setí, okopávání a pletí. Chybí jí poznání, neboť skutečně poznati, to je poznati skutkem, mohu jen ono, s čím jsem se zrodil, co se zrodilo se mnou a mnou. Dnes mladí žnou jen to, co nezaseli; jeť dnešní doba v podstatě dožíváním idejí dávno počatých. A lidé si neuvědomují, že i přítomnost může být stará a že není mladší proto, že si neuvědomujeme jejich vrásek.

Ano, dějiny končí ve stojaté vodě příčinnosti. Začínají však bájemi. Báj a básník mají k sobě blízko. Rusky „basňa“ neznamená „báseň“, nýbrž „báj“. Básník je tvůrce bájí, a proto stojí na počátku dějin. Nejen v sumerských dobách – i dnes. F. X. Šalda řekl, že pro básníky není ani jména a že jejich jméno ve všech jazycích světa je jen obrazem. „Lidé vždy cítili, že je tu cosi nevyslovitelného a nesmírného, a dávali splývat tmám již kolem jména.“ Nechtě básník dnes jako vždy zůstane bláznem, který opět bude chtít vytvořit všecko z ničeho, který opět promluví v onomatopoeích, místo aby opakoval odposlouchané, který opět jako v starých dobách bude kouzelníkem a zaklínačem, který opět bude věřit v zázraky, který se znovu pustí na klouzavou a nebezpečnou půdu tajemství. A který tak a nejinak opět bude tvořit to, čemu říkáme historie.

Věříme-li tedy, že začíná nová a lepší stránka dějin, musíme též věřit, že začíná doba básníků. Musíme též věřit, že začíná doba kamenování básníků. Věnění básníků starých nesmí překážet kamenování básníků nových. Neboť novým nemůže být hned rozuměno. Kamení sluší

básníku. Z kamení a ne z vavřínů se tvoří dějiny a stavějí se zdi, hradby a města. Ne z obyčejného kamení: jen z kamenů, kterými se házelo po básnících. Z kamenů posvěcených poezií. Z kamenů zkrvavených. Z nich se staví – historie. A proto nehleďte umění a výboje a revoluce a básně v dějinách, ale dějiny v básních.

(1946)

JEDEN PROBLÉM SOUČASNÉ KRITIKY

Jaroslav Janů

Je jisté, že – mluveno s Thibaudetem – literární kritika má v sobě mít něco, co duchaplný Francouz nazval vtipně „fyziologií“. Především to znamená: zapojení do života. Teorie a ideogram je pro kritiku jen kosterou, jež musí být ještě obalena vlastní organickou funkcionalitou. Kritik reaguje vitálně, čemuž rozumíme takto: nesmí ztratit z chřípí vůni života a z jazyka jeho chuť. Zachovává si v záloze chladnou hlavu, musí předem vyslat na terénní výzvěd celé své lidské já a vložit je do hry jako každý jiný naivně vnímající čtenář, posluchač, pozorovatel. Jeho pravé funkci se říká aktualizace; lze to volně přeložit jako životné zpřítomnění. Tento vjem živého jsoucna, živé látky jsoucna v slovesném díle je to, co kritika v prvé řadě distancuje od vědce, který se soustřeďuje na výklad exaktně neosobní a nezabývá se obvykle přímým a aktuálním „obsahem“ životním. Mohlo by se také říci, že kritika zajímá především to, co dostává dnes název „existencialita“ projevu a co je právě uzavřeno v stylizované rovnomocnině životního pocitu autora v stylově krystalujícím obsáhnutí tohoto pocitu.

K problému formy, jež je objektivním základem uměleckého díla, přistupuje tedy kritik odjinud než vědec: z postulátu, že se k závažné formě může dojít jen od závažné podstaty. Závažná forma je výraz tak jako každý jiný skutečný čin, jenž předpokládá charakter a niternou pudící a řídící sílu, bez níž by k němu nedošlo. Nuže, o takové „podstatnosti“ formy a o jejích zřídlech musí mít kritik co nejvíc vědomí; říkáme tomu vědomí „pravdivosti“ a tvrdíme, že vyplývá z imanence jistého ontologického řádu hodnot v kritikově nitru, jenž je v kritickém aktu konfrontován